

VJERODOSTOJNOST ŠIBENSKIH POVLASTICA (1167.-1322.)

Lujo MARGETIĆ
Rijeka

UDK: 949.75:930:22 Šibenik
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 30. X. 1996.

Autor raščlanjuje vjerodostojnost šibenskih privilegija 1167. do 1322. uzimajući pri tome u obzir u prvom redu argumente i rezultate do kojih su došli u svojim raspravama N. Klaić 1958. i 1974., Györfy 1969., Steindorff 1984. i 1996. i Margetić 1990. Autor dolazi do rezultata da su povlastice iz 1167., 1221., 1251. i obje isprave iz 1322. god. krivotvorine, a da su autentične isprave iz 1245. i 1270. god.

Nadalje, autor pokazuje da je do izmjene povlastice iz 1167. god. (*clerus et populus* zamijenjeno s *commune et consilium*) te izbacivanja spomena Blizne u opisu granica iz 1251. došlo neposredno prije 1270. god.

Autor raspravlja i o vremenu nastanka krivotvorina: one iz 1167. i 1221. nastale su prije 1245. god., ona iz 1251. prije 1270., jedna od isprava iz 1322. prije 1357., a druga prije 1358. god.

I.

1. Temeljitiya analiza vjerodostojnosti isprava o najstarijim povlasticama Šibeniku započela je člankom N. Klaić iz 1958. god. Ona je pošla od postavke da u "stvarnom razvitku gradova na Jadranu" treba 'u pravnom pogledu' razlikovati *civitates* od *castra*.¹ Kako je Šibenik

¹ N. KLAIĆ, O autentičnosti privilegija trogirskog tipa, *Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru*, II, 1956-1957, Zadar, 1958, 86-87. Naše je mišljenje da bi trebalo napustiti ideju "civiteta", osobito "u pravnom pogledu" razlikovanja gradova s biskupskim sjedištem i onih bez njega. To je osobito vidljivo u slučaju Šibenika. Šibenik je tek 1298. god. dobio biskupiju i nema ni najmanje sumnje da je bilo i te kako korisno da više ne potpada pod trogirskog biskupa. Ali kako je već nekoliko desetljeća prije toga Šibenik imao potpuno izgrađenu općinsku organizaciju s potestatatom, kurijom, gradskim vijećem i Statutom, on je već u to doba bio potpuno razvijena gradska općina kojoj se može i mora priznati tzv. "civitet". Skradin je imao biskupa

tek 1298. god. postao biskupsko sjedište, to bi proizlazilo da je nemoguće da bi povlastica kralja Gejze iz 1167. god.² bila autentična. Sastavljač je isprave znao da Šibenik 1167. god. nije imao biskupa, pa je u tekst "trogirskog uzorka" umjesto *episcopus* stavio *judex*, ali je ujedno u svom sastavku pogriješio tvrdeći da "puk i kler" biraju suca. Pogriješio je i u tome što je naveo netočan datum Gejzina vladanja (*anno octavo regni mei*), a u "dignitarij, sastavljen po načelima trogirске diplome, umetnuo izmišljenog morinjskog biskupa" (spac. N. K.). N. Klaić naslućuje da je stvarni razlog za sastavljanje šibenskog privilegija bila potvrda šibenskih posjeda koju nalazimo u potvrdnici Bele IV. iz 1251. god. Povlastica iz 1167. god. nije mogla nastati prije 1298. god.

2. Njezinu je raščlambu nastavio 1969. god. Györffy.³ Pravo sudjelovanja klera pri izboru suca, spomenuto u povlastici iz 1167. god. nastalo bi "automatski" ispuštanjem riječi *episcopus*. Ispravio je tvrdnju N. Klaić o morinjskom biskupu jer je to "poznati latinski naslov čanadskog biskupa u 11-12. stoljeću" i dodao da je papa Aleksandar III. još 1167.-1169. i 1177. nazvao Šibenik *civitas*. Kako je datum isprave netočan i kako u njoj ima i drugih anakronizama, Györffy smatra da je isprava iz 1167. god. "problematične autentičnosti", ali ne baš falsifikat.

Györffy je upozorio na to da je u potvrdnici Bele IV., izdanoj Šibeniku 11. travnja 1245., inicijal risan istom rukom kao i onaj izvorne isprave izdane u Topuskom devet dana ranije, čime je dao snažan dokaz u prilog autentičnosti te isprave. Nasuprot tomu, on je uočio nepravilnosti isprave od 24. studenoga 1251., u kojoj se nalazi i prijepis upravo spomenute isprave iz 1245. god. Po Györffyevu mišljenju u ispravu od 1251. interpolirana je reambulacija posjeda, a njezin je inicijal nespretno oponašanje inicijala isprave izdane dan ranije u korist bibrirskih plemića. Ali, premda je isprava od 25. XI. 1251. god. krivotvorina, ipak je "morala postojati i originalna isprava" jer je Bela dan kasnije "izdao prijepis i trogirске diplome".

Konačno, u prijepisu povlastice iz 1167. god. koji se nalazi u ispravi Karla I. od 1322. došlo je do izmjene starijeg teksta (*episcopum vero aut iudicem, quem clerus et populus elegerit, ordinabo*) tako što su riječi *clerus et populus* zamijenjene s riječima *commune et consi-*

neusporedivo ranije od Šibenika, ali on pravno nije zbog toga bio "napredniji". Uostalom, i sami Šibenčani i ostali politički i crkveni faktori izvan Šibenika nerijetko su ga s pravom nazivali *civitas* mnogo prije 1298. god. Razlikovanje *castrum* i *civitas* imalo je stanovitog smisla samo u pogledu opstojnosti vlastite biskupije (a ni to ne uvijek), koja je nekom gradu davala određeni "dignitet", ali nije bila konstitutivnim elementom pravnog pojma "grada".

² *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, dalje: CD)*, ur. T. SMIČIKLAS, svezak II, Zagreb, 1904, 115, br. 108.

³ Gy. GYÖRFFY, O kritici dalmatinskih gradskih privilegija 12. stoljeća, *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 8, Zagreb, 1969, 106-108.

lium, pa je ta stilizacija ušla i u sve kasnije prijepise (1358., 1380., 1382. i 1388.). Tako Györffy.

3. Na Györffyevu raspravu odgovorila je N. Klaić 1973.⁴ Ovdje su za nas od interesa samo njezine raščlambe problema šibenskih povlastica.⁵

Što se tiče isprave iz 1167. god. ona je uvidjela svoju grješku u odnosu na biskupa *Morinses electus*, ali bi navodno upravo preuzimanje toga biskupa u šibensku ispravu bilo "još jedan dokaz da je isprava Stjepana III iz 1167. falsifikat" (?).⁶

Za ispravu Andrije II. iz 1221. god. kojom on potvrđuje ispravu iz 1167. N. Klaić doduše koncedira da je razmjerno dobro sastavljena, ali joj daje kao osnovni prigovor da u tekstu za Gezinu ispravu rabi izraz *instrumentum*, a da je to tipična notarska terminologija: "posve razumljivo, instrument je samo naziv za notarsku ispravu". Ona dodaje da je "arenga prebačena iza teksta transumirane isprave, jer je sastavljač smatrao da je ondje njezino mjesto".⁷

Za povlasticu Bele IV. Šibenčanima od 11. IV. 1245. N. Klaić primjećuje⁸ da ona ima istu arengu kao i isprava Ludovika I. od 16. XII. 1358. pa je to po njoj dokaz da je "1358. godina terminus ante quem non za postanak tobožnje Beline potvrdnice" (spac. N. Klaić). Usto, u ispravi iz 1245. god. ne spominju se podaci o osobi koja moli vladare ni o zaslugama zbog kojih se povlastica izdaje. Nije, nadalje, vidljivo, "tko je pisao ovu potvrdnicu" (kurziv N. K.); premda je u vladarskim ispravama neuobičajen *datum geographicum*, u ovoj se ispravi navodi Bribir kao mjesto izdavanja i, kako krivotvoritelj "ne shvaća ulogu dignitarija", on "dostojanstvenike pretvara u prisutne kraljeve barune" (kurziv N. K.). Dakle, zaključuje N. Klaić, riječ je o lažnoj ispravi.⁹

Dodatni razlog neautentičnosti Beline potvrdnice od 24. XI. 1251. N. Klaić nalazi u tome što se formula konfirmacije ne odnosi na ispravu kao cjelinu već na potvrdu nekih posjeda koje Bela potvrđuje Šibenčanima.

Konačno, po N. Klaić krivotvorina je potvrdnica Karla I. od 8. X. 1322.¹⁰ Po njezinom mišljenju nije isključeno da je 1322. godina

⁴ N. KLAIĆ, Još jednom o tzv. privilegijama trogirskog tipa, *Istorijski časopis* XX, Beograd, 1973.

⁵ N. dj., 72-86.

⁶ Usput rečeno, N. Klaić tom prilikom (n. dj. 81) ističe da je "morinjski biskup" (kurziv N. K.) u XIII. st. "stvarno postojao" (kurziv N. K.), što je za diskusiju nevažno i, uostalom, netočno, i tvrdi da Györffy pozivom na titulu "civitas za Šibenik u drugoj polovici XII. st. (!)" navodno želi dokazati "da je grad već tada biskupsko sjedište" (kurziv L. M.). Vjerojatno se ovdje radi o previdu u žaru diskusije.

⁷ N. dj., 82.

⁸ N. dj., 73-75.

⁹ N. dj., 75-77.

¹⁰ N. dj., 77-79.

samo donja granica za postanak šibenske isprave.¹¹ Kako šibenski građani pregovoraaju 1357. god. s banom Ivanom Čuzom o svojim povlasticama, a iduće, 1358. god. Ludovik I. potvrđuje i povlasticu svoga bana i krivotvorenu povlasticu Karla I., to je do te Karlove krivotvorine došlo neposredno prije 1358. god. Tobožnja potvrđnica iz 1245. god. vjerojatno je najmlađa: "ona nije nastala prije 1358. g."¹²

4. U jednome od najboljih novijih radova o ranijoj povijesti dalmatinskih gradova, izašlom 1984. god., Steindorff¹³ je uzeo u razmatranje i problem njastarijih šibenskih povlastica. Po njemu je Gejzina isprava iz 1167. god. naprosto anakronizam jer je do izjednačavanja pravnog položaja Šibenika s drugim dalmatinskim gradovima došlo tek tijekom XIII. stoljeća. Povlasticu spominje i Dandolo, dakle, nastala je prije 1347. god.¹⁴, vjerojatno 1335.¹⁵

5. U okviru kraćih raščlamba pojedinih vrela hrvatske povijesti, mi smo uzeli u obzir god. 1990. neke aspekte šibenskih povlastica.¹⁶

Za ispravu iz 1167. god. ustvrdili smo da "iz mnogih okolnosti proizlazi da je ona krivotvorina" do koje je došlo poslije 1180. god.

Nasuprot tomu, bili smo mišljenja da isprava iz 1221. godine nema formalnih nedostataka, zbog kojih bi je trebalo proglasiti neautentičnom. Ispravni su invokacija, intitulacija, arenga, datum *per manus*, datacija i dignitarij. Okolnost da se ne navode točni podaci o moliteljima nije sumnjiva jer to nije nužni sastavni dio vladarske isprave. Istina je da se u ispravi kraljevski privilegij naziva *instrumentum*. Ipak, treba uzeti u obzir da između "notarskog" i "nenotarskog" načina razmišljanja i terminologije nikako nisu postojale nepremostive provalije, već da je u praksi dolazilo do izvjesnog dodira. Zato ne treba čuditi što npr. splitski nadbiskup god. 1200. govori o *publicum instrumentum* kralja Zvonimira,¹⁷ a nešto ranije, god. 1188., splitski knez Grubeša o *instrumentum privilegii* istoga kralja.¹⁸ Isto tako, ne treba čuditi ni to što mladi kralj Bela godine 1231.¹⁹ uopće ne pravi razliku između *instrumenta* i *privilegia*, već te dvije riječi očito upotrebljava kao sinonime.

Veću smo pozornost posvetili ispravi iz 1245. god. osobito zbog prigovora koje je na njezinu neautentičnost iznijela N. Klaić.

¹¹ N. dj., 79.

¹² N. dj., 85-86.

¹³ L. STEINDORFF, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert*, Köln-Wien, 1984.

¹⁴ N. dj., 23.

¹⁵ N. dj., 24, 103. Usp. za element *comes* povlasticu trogirskog tipa i n. dj., 58.

¹⁶ L. MARGETIĆ-M. APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo - vrela s komentarom*, Zagreb, 1990, 64-68.

¹⁷ CD II, 390, 13. VII. 1200., Split (izvornik!).

¹⁸ CD II, 221, 15. III. 1188., Split (izvornik!).

¹⁹ CD III, 350, br. 306, 1231, (izvornik!). Dodajmo ovdje npr. i *Codex diplomaticus et epistolarius Slovaciae*, Tomus I, ed. R. MARSINA, Bratislavae, 1971, 303, br. 415 (izvornik), itd.

Odlučujuće je da je Györffy utvrdio kako je inicijal isprave iz 1245. god. naran istom rukom kao i inicijal originalne isprave izdane u Topuskome 20. IV. 1245. Samo se po sebi razumije da pri tome nije važna okolnost da te dvije isprave nije pisao isti pisar, a razmak vremena - devet dana - vrlo se uvjerljivo i lako objašnjava putovanjem kralja Bele iz Bribira preko Topuskoga put sjevera.

Ipak, protiv vjerodostojnosti bribirske isprave iz 1245. god. iznijela je N. Klaić veći broj prigovora:

a) U ispravi se Šibenik naziva "Sebenigo", tj. u obliku koji inače nije poznat u XIII. i XIV. stoljeću. Ali Šibenik je u to vrijeme već imao opetovane potvrđnice drugih vladara, npr. originalnu potvrdu kralja Ludovika od 16. prosinca 1358.²⁰ Ne vidi se kakva bi potreba nagnala taj grad da pristupi krivotvorenju isprave iz 1245. godine.

b) Arenga isprave iz 1245. god. uglavnom je ista kao i arenga isprave kojom je kralj Ludovik 16. prosinca 1357.²¹ potvrdio listinu bana Ivana Čuza od 14. prosinca 1357.²² Iz okolnosti da se arenge u načelu ne ponavljaju izvodi se zaključak da je arenga isprave iz 1358. godine kojom se potvrđuje isprava bana Ivana Čuza poslužila kao uzor za arengu isprave iz 1245. godine i da je prema tome ta isprava nužno morala nastati nakon 1358. Međutim, isprava iz 1245. uklopljena je u drugu već spomenutu ispravu iz 1358., kojom Ljudevit potvrđuje povlastice dane Šibeniku od kralja Stjepana, "drugih kraljeva Ugarske" i kralja Karla I. Dakle, sastavljač obiju isprava iz 1358. god. nužno je imao pred sobom ispravu iz 1245. god. pa je iz nje "posudio" arengu za jednu od njih da sebi malo "olakša posao". Pri tome je bio dosta nemaran jer je u arengi ispustio glagol bez kojega ona nema smisla.

c) Sumnju na autentičnost isprave pobudio je i nedostatak nabranjanja stvarnih zasluga. Ipak, dovoljno je upozoriti na originalnu potvrđnicu gradu Ninu, izdanu 26. kolovoza 1244.,²³ u kojoj o zaslugama Ninjana prema kralju Beli nije rečeno ništa više nego u analiziranoj bribirskoj ispravi u korist Šibenčana.

d) Osobito bi jak argument protiv vjerodostojnosti bribirske isprave bilo pretvaranje navođenja dostojanstvenika u službi (tzv. dignitarij) u prisutne "svjedoke" u smislu prvotne isprave. Prigovor nije na mjestu. Naime, u prvoj polovici XIII. stoljeća može se naći izvjestan broj isprava koje su izdali hrvatsko-ugarski vladari u kojima je riječ upravo o prisutnim dostojanstvenicima. Kao primjer može se navesti originalna isprava Belinog brata Kolomana iz 1237. god.²⁴ koju on izdaje "po savjetu (...) naših jobagiona, koji su tada bili prisutni, tj. bana

²⁰ CD XII, 535, br. 407.

²¹ CD XII, 533, br. 406.

²² CD XII, 437, br. 336.

²³ CD IV, 240, br. 209.

²⁴ CD IV, 40, br. 37 (izvornik!).

Opoja itd.”, zatim privilegij gradu Petrinji izdan 1240. god.²⁵ koji je sačuvan u Belinoj potvrdnici od 14. kolovoza 1242.²⁶

e) Uostalom, ističe se, da prisutne barune nije sastavljaču isprave bilo teško naći, “jer se falsifikator mogao lako poslužiti nekom autentičnom Belinom ispravom”. Ali, upravo u slučaju bribirske isprave “pronalaženje” i ispravno navođenje funkcija svjedoka ne bi bilo baš jednostavno. Naime, Ladislav koji je u ispravi spomenut kao “ban cijele Slavonije”, bio je još nekoliko mjeseci ranije, tj. 29. listopada 1244.²⁷ palatin i na tom ga položaju nalazimo ponovno nešto kasnije, 26. studenoga 1246.²⁸ Što se pak tiče Dionizija, koji je po našoj ispravi palatin, on je bio banom cijele Slavonije u prethodnoj godini, tj. 1244. god.²⁹ Posve je nevjerojatno da bi neki krivotvoritelj u idućem stoljeću bio tako dobro upoznat s tim naglim promjenama funkcija. I doista, krivotvorena isprava od 26. travnja 1245.³⁰ daje pogrešne naslove i Ladislavu i Dioniziju, dok je naprotiv dokaz da im naša isprava daje točne naslove izvorna isprava od 12. prosinca 1245.³¹ po kojoj je Ladislav ban, a Dionizije palatin.

f) Upozorava se i na okolnost da je u analiziranoj ispravi naveden tzv. *datum geographicum* i označen Bribir kao mjesto u kojem vladar tobože “izdaje potvrdnicu”. To je navodno u vladarskim ispravama neuobičajeno, pa bi trebalo biti dokaz protiv vjerodostojnosti isprave. Ipak, mjesto u kojem se isprava izdaje dosta se često navodi u Belinim ispravama. Dovoljno je spomenuti ispravu od 26. listopada 1244.³² izdanu *apud Segest* i ispravu od 19. svibnja 1245.³³ izdanu *apud Albam*, a takvih primjera dalo bi se navesti još podosta.

g) Konačno, ističe se da je sastavljač isprave izmijenio formulu *data per manus* i propustio navesti pisca potvrdnice. Ipak, to nije ni malo neuobičajeno. Veći broj Belinih isprava upravo iz vremena pisanja bribirske potvrdnice ne spominje pisca isprave, tako npr. dvije isprave spomenute pod f).

Ukratko, isprava izdana Šibenčanima 1245. god. u Bribiru besprijekorno je sastavljena pa nema razloga da joj ne priznamo punu autentičnost.

6. God 1996. Steindorff³⁴ je ponovno razmatrao problem šibenskih povlastica i pri tom uzeo u obzir i u međuvremenu objavljeni Šibenski kartularij.³⁵

²⁵ CD IV, 123, br. 111.

²⁶ CD IV, 117, br. 142 (izvornik!).

²⁷ CD IV, 252, br. 218.

²⁸ CD IV, 308, br. 271.

²⁹ CD IV, 265, br. 229 (izvornik!).

³⁰ CD IV, 256, br. 220.

³¹ CD IV, 284, br. 250 (izvornik!).

³² CD IV, 241, br. 211.

³³ CD IV, 278, br. 243.

³⁴ L. STEINDORFF, Privilegien als Ausdruck kommunaler Emanzipation, Der Fall Šibenik, *Grafenauerov zbornik*, Ljubljana, 1996, 391-402.

I u ovome svom radu Steindorff je ponovio misao da je stjecanje biskupije pretpostavka da se nekom mjestu prizna položaj grada, *civitas* - uz ograničenje da to vrijedi samo za sredozemni prostor. On je i ovdje prihvatio dokaze N. Klaić o neautentičnosti isprave iz 1167. i ponovio svoju tvrdnju da je izjednačavanje pravnog položaja Šibenika s onim dalmatinskih gradova u to doba anakronizam, dijelom zato što je upravo u to vrijeme obnovljena u jadranskom priobalju bizantska vlast, a dijelom i zato što je Šibenik još bio daleko od gospodarske i društvene razvijenosti Zadra, Splita i Trogira.³⁶

Steindorff je, nadalje, upozorio na povlasticu što ju je 1251. god. izdao ban Stjepan za Jablanac, u kojoj se Jablančanima osiguravaju ona prava i slobode, koje imaju "Trogir, Šibenik i ostali kraljevski gradovi na obali".³⁷ Iz toga slijedi da je Šibenik u to vrijeme već imao pravni položaj ostalih dalmatinskih gradova. Doduše Steindorff odbacuje autentičnost povlastice Andrije II. iz 1221. pozivom na argumente N. Klaić,³⁸ a ne priznaje ni autentičnost isprave iz 1245. god.³⁹ On se slaže s mišljenjem N. Klaić da je naracija isprave iz 1245. god. "neobično neodređena" i da je dignitarij pretvoren u popis prisutnih svjedoka. Isprava je izdana u Bribiru, ali o nekom boravku Bele IV. između 1242. i 1251. nema vijesti, čak ni u inače vrlo podrobnom izvješću Tome Arcidakona. Istina je, napominje Steindorff, da je Györffy upozorio na sukladnost inicijala izprave iz 1245. god. s "jednom tek nekoliko dana mladom ispravom", ali bi to bila ipak samo stvar "vještine imitatora". Tu su krivotvorinu sastavili Šibenčani u vrijeme njihovog prijateljstva s Trogirom (ugovor šibenskog kneza Danijela s potestatom Trogira od 17. X. 1250.)⁴⁰ kada su dobili uvid u tekst Kolomanove zakletve Trogiru, pa kada je Bela IV. 1251. god. došao u primorje, on je tu krivotvorinu potvrdio i ujedno po banu Stjepanu utvrdio granice šibenskog distrikta, možda zbog nesuglasica templara sa Šibenikom, o kojima je poznato iz pisma Aleksandra IV. od 5. VII. 1255., po kojem bi templari dokazali svoja prava na Šibenik. Možda je upravo povlastica iz 1251. god. pomogla Šibenčanima da se obrane od "pokušaja templara da dobiju Šibenik u svoje ruke".⁴¹

Malo prije 1270. god. obratili su se Šibenčani na "Ladislava IV."⁴² i umjesto originala iz 1251. god. sastavili djelomično interpolirani prijepis. Time se po Steindorffu objašnjava i postojanje dviju pov-

³⁵ *Šibenski diplomatarij*, izd. J. BARBARIĆ i J. KOLANOVIĆ, Šibenik, 1986.

³⁶ STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 392.

³⁷ N. dj., 396.

³⁸ Na i. mj. "*Neben der schon von Nada Klaić als Mangel (...) spricht die Verlegung der Arenga* itd." Napominjemo da je N. Klaić već upozorila na tu neobičnost: "arenga je prebačena tobože iza teksta transumirane isprave, jer je sastavljač smatrao da je ondje njezino mjesto" (n. dj., 82).

³⁹ Na i. mj.

⁴⁰ N. dj., 398.

⁴¹ N. dj., 398-399.

⁴² N. dj., 400, *lapsus calami* (umjesto Stjepan VI.).

lastica Karla I. iz 1322. god.: "umjesto izvornika pripremili su Šibenčani krivotvoreni opis granica unutar isprave iz 1251. god. i predložili ga Ludoviku I. 1358. god."

Tako Steindorff.

II.

Steindorffov inspirativni i duboki rad potaknuo nas je da ponovno razmotrimo problematiku autentičnosti povlastica, izdanih u korist Šibenika.

1. Već je odavno primjećeno da je Gejzina isprava u prilog Šibenčanima iz god. 1167. sastavljena "8." godine njegova vladanja, što je očita netočnost. Međutim, po Steindorffu bi neautentičnost isprave proizlazila i iz okolnosti da je "u 1167. god. bizantska vlast na jadranskoj obali upravo obnovljena".⁴³ Kao što je poznato, bizantska je vojska 1165. god. osvojila "Trogir, Šibenik i Split"⁴⁴ i još neke dalmatinske gradove pa je prvim namjesnikom postavljen Nicefor Halufa. Već iduće, 1166. god., ugarska vojska krenula je u protunapad pa je Nicefor Halufa doživio poraz i tom prigodom bio čak i zarobljen.⁴⁵ Po svemu se čini da je ugarska akcija bila dobro pripremljena. Vodio ju je, kako kaže Cinam, "župan", tj. po njemu jedan od najviših ugarskih funkcionara. Kako je Bizant teško porazio ugarsku vojsku 8. VII. 1167. god., do ponovne uspostave bizantske vlasti u Dalmaciji došlo je neko vrijeme nakon te odlučujuće bitke, svakako prije 1170. god. kada se u Dalmaciji javlja novi bizantski namjesnik.

Prema Cinamu,⁴⁶ ugarski kralj Stjepan III. u povodu sklapanja mira s Manojlom Komnenom vratio je 1164. god. bratu Beli, štićeniku Manojla, bizantskog cara, Hrvatsku i Dalmaciju na koje je ovaj polagao pravo tako da je nakon velikih uspjeha ugarske vojske 1167. god. situacija oko Šibenika bila izvanredno zamršena: u Splitu se zadržala faktička bizantska vlast, biogradsko i šibensko područje bilo je južnom granicom vlasti ugarskoga kralja Stjepana III., a Zadar je priznavao kakvo-takvo mletačko vrhovništvo: u protokolu isprava od 1166. god. dalje naziva se mletačkog dužda Vitalia Michielia *dux Venetie* (dakle, ne i *dux Dalmatiae!*).⁴⁷ Zbog toga nije nimalo slučajno što su isprave Stjepana III. o potvrdi posjeda samostana sv. Ivana kod Biograda⁴⁸ i o šibenskim povlasticama datirane upravo 1166. i 1167.

⁴³ N. dj., 395.

⁴⁴ *Ioannis Ctinami epitome*, ed. A. MEINEKE, Bonn, 1836, 248. Vidi *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Tom IV, Beograd, 1971, 88 s komentarom J. Kalić (prijevod N. Radošević-Maksimović).

⁴⁵ N. dj., 262.

⁴⁶ N. dj., 224.

⁴⁷ Podrobnosti u: L. MARGETIĆ, *Vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XII. stoljeću i njegovi izvori*, *Historijski zbornik*, god. XXXV, 1982, 248.

⁴⁸ CD II, 106, 100.

god. Ispravu iz 1166. god. potvrdio je 31. III. 1198. god. vojvoda Andrija.⁴⁹ Ta je isprava sačuvana u izvorniku.

Šibenski je privilegij iz 1167. god. takoreći doslovno identičan s poznatom trogirskom povlasticom iz 1108., osim što sadrži ovaj dodatak:

Et hoc illis concedo per regale iudicium et sigillum, quod extra civitatem non exeant, si de civibus iudicare voluerit, in civitate cum comite et nobilibus iudicentur.

To je usporedivo s upravu spomenutom povlasticom iz 1166. god. gdje se redovnicima samostana sv. Ivana u Biogradu dopušta naseljavanje "gostiju" (*hospitum*), kojima će suditi samo redovnici i njihovi pretpostavljeni s time da

ad nemine cum sigillo vel homine determinari ire cogantur.

"Trogirski tip" povlastice nedvojbeno nije autentičan. O tome smo na drugom mjestu podrobno pisali⁵⁰ pa se na to ne bismo ovdje vraćali. Šibenčani su dosta spretno prepisali tekst trogirske povlastice, samo što su njemu na uočljiv i nespretn način dodali i zabranu da ih bilo tko poziva na sud izvan Šibenika.⁵¹

Kada je ovako sročena povlastica sastavljena? Je li ona sastavljena upravo 1167.? To je nevjerojatno zbog nekoliko već odavno uočenih grješaka, koje je sažeto iznio Györffy.⁵² Ipak začuđuje da su Šibenčani tako točno znali da je 1167. god. u vlasti Geze, pogotovo ako uzmemo u obzir da je Šibenik od 1168. do 1180. bio pod Bizantom. Nije li možda onaj "župan" o kojem piše Cinam⁵³ bio neki moćni hrvatski velikaš, koji je odobrio Šibeniku neke povlastice, u želji da osvoji simpatije Šibenčana i odvoji ih od bizantske vlasti?

Šibenik je već tada bio zapaženo mjesto. U protivnome slučaju ne bi Cinam, govoreći o osvajanjima Nicefora Halufe 1165. god. na prvome mjestu spomenuo "*Trogir i Šibenik i Split*"⁵⁴ i tek nakon

⁴⁹ CD II, 293, 273.

⁵⁰ MARGETIĆ, n. dj., (bilj. 47), 222-230.

⁵¹ Naime, s *illis* se kralj neizravno obraća Šibenčanima, a ne više izravno (*vos*).

⁵² GYÖRFFY, n. dj., (bilj. 3).

⁵³ Cinam, koji i inače na razne načine nastoji ublažiti težak poraz bizantske vojske u Hrvatskoj, tvrdi da je taj župan imao "vlast odmah iza kralja", ali zbog toga ipak ne bi trebalo mijenjati "župan" u "ban". Nije li taj župan onaj Bogdanic is isprave CD II, 99, br. 96 (1164. god.)?

⁵⁴ Za to govore još neke okolnosti. Papa upravo u to vrijeme u jednom svom pismu (CD II, 117, 110) naziva Šibenik *civitas*, premda je, dakako, znao da Šibenik nema biskupa. Spor šibenskog klera s trogirskim oko diobe podavanja (CD II, 284, br. 267 od 24. IV. 1197.) i šibensko utemeljenje crkve sv. Krševana koju Šibenčani daruju samostanu sv. Kuzme i Damjana (CD II, 357, br. 300) dokazuju da se Šibenik već u XII. stoljeću osjećao ravnopravnim drugim dalmatinskim gradovima. Vrijedi upozoriti i na legendu o blaženom Ivanu, biskupu trogirskom, u redakciji biskupa Treguana iz 1203. god. U njoj se opisuje Kolomanovo osvajanje Zadra (*civitas Jadratina*). Koloman je nakon toga došao do Šibenika (*pervenit ad oppidum Sibinicum*) i nakon toga stigao u Trogir. U legendi se na još jednom mjestu spominje Šibenik (M. IVANIŠEVIĆ, Život Svetog Ivana Trogirskog, u: *Legende i*

njih "pleme Kačića", Diokleju, Skradin, Ostrovicu, Salonu i još neimenovanih 57 gradova.

Ukratko, uvjerljivo vrijeme i Cinamova obavijest govorili bi u prilog našoj tezi da je Šibenik dobio 1167. god. neku povlasticu. Ne vjerujemo da je to bila upravo povlastica "trogirskog tipa". Ali, ni za izvorni sadržaj povlastice "trogirskog tipa" ne možemo biti nimalo sigurni.⁵⁵

2. Obratimo sada našu pozornost na ispravu Andrije II. iz 1221., u kojoj se nalazi prijepis isprave iz 1167. god. I ona nije sačuvana u izvorniku nego tek u ispravi iz 1245. god. Nakon ispravne invokacije i intitulacije isprava iz 1221. god. prelazi izravno na naraciju, prema kojoj su "nekoć" (*olim*) Šibenčani došli do kralja i zamolili ga za potvrdu povlastice Stjepana III. iz 1167. god. *Olim* označava razmjerno dugo vremensko razdoblje pa se može opravdano postaviti pitanje, što je natjeralo kralja da se najednom sjeti Šibenčana i potvrdi Stjepanovu povlasticu. Ali, nije nevažna okolnost da su upravo 1221. god. Splitski zbacili svoga kneza Domalda i izabrali jednoga od Bribirskih knezova. Čini se da je knez Grgur bitno pomogao da se svlada Domalda jer već dvije godine kasnije dobivaju Bribirski knezovi prostrano područje od Krke do Zadra.⁵⁶

Iznenaduje ispravnost dignitarija. Sastavljač točno zna da upravo u 1221. god. dolazi do značajne izmjene jednoga od dostojanstvenika: u nekoliko isprava iz 1220. i 1221. god. pojavljuje se *Neuca woiowoda*,⁵⁷ a nakon toga - već u 1221. i dalje u 1222. god. - *Paulus woiawoda*.⁵⁸ Sastavljač zna kako se u to doba sastavljalo invokaciju, poznaje točnu titulu Andrije II., savršeno je upoznat s ispravnim imenom i funkcijom kancelara itd. Nekako približno u to vrijeme Andrija II. u zamjenu za *castrum Clis* daje Templarima *castrum Sibenich*.⁵⁹

kronike. Split, 1977., 107, 109). Ako se tome dodaju još i vijesti iz doba narodnih vladara, Šibenik se posve dobro "drži" iz ostale dalmatinske gradove. Pojedini gusarski ispadi, povezani sa Šibenikom, najvjerojatnije su dobrim dijelom inspirirani od nadređenih političkih vlasti, koje su tako vršile neizravni pritisak za postizanje određenih ciljeva, o čemu ima podosta primjera i za Jadran u raznim razdobljima - što ne znači da nije bilo i pojedinačnih slučajeva "prekovremenog rada".

⁵⁵ Vidi naš rad naveden u bilj. 47. Tamo smo pokazali kako bi nakon 1106. god. Kolomanovo obećanje da će "ordinirati", odnosno "konfirmirati", biskupa bilo anakronizam. Na str. 230 n. dj. zbog našeg *lapsus calami* umjesto "nema razloga za sumnju" stoji samo "nema razloga" što je uostalom jasno iz teksta.

⁵⁶ CD III, 230, 206 (1223. god.).

⁵⁷ CD III, 183, 157 (1220. god.), G. FEJER, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (dalje: FEJER), III, 1, Budae, 1829, 319 (1221.).

⁵⁸ CD III, 201, 175 (1221. god.), FEJER III, 1, 379 (1222. god.).

⁵⁹ CD IV, 602, br. 520 (5. VII. 1255.). Usp. I. LUCIUS, *Memorie istoriche di Tragurio hora detto Traú*, Venetiis, 1673, 23. Od ostale literature vidi P. KAER, *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice* II, Šibenik, 1911, 68; D. ŠVOB, *Komes Domald*, *Naučna misao* 3-4, Zagreb, 1955, 19; S. GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik,

Pa ipak - neobičan položaj arenge, na koju je već upozorila N. Klaić i na kojem je još jače inzistirao Steindorff,⁶⁰ pokolebali su nas tako da bismo danas, protivno našem uvjerenju iz 1990. god., bili skloniji tezi da su ispravu iz 1221. god. sastavili nešto kasnije sami Šibenčani na osnovi neke autentične isprave.

3. Što se pak tiče vjerodostojnosti isprave iz 1245. god. ne čini nam se uvjerljivim Steindorffov argument, naime da nema vijesti o boravku Bele IV. u to vrijeme na dalmatinskom primorju. Ako uzmemo u obzir da je Bela IV. bio u Topuskome 20. IV. 1245.⁶¹ i da je isprava u korist Šibenika izdana 11. IV. iste godine, mislimo da je Belin boravak u Bribiru više nego vjerojatan, pogotovu ako tomu dodamo okolnost da je inicijal obiju isprava risan istom rukom.⁶²

Kako s pravom još nitko nije posumnjao u ispravu od 20. IV. 1245. god. izdanu u Topuskom i kako ne vidimo nijednoga ozbiljnog prigovora vjerodostojnosti Beline povlastice od 11. IV. 1245. god. u korist Šibenika, nadaje se sam po sebi uvjerljivi zaključak: Bela je 11. IV. 1245. bio u Bribiru, a onda se uputio preko Topuskoga (gdje je njegova nazočnost potvrđena 20. IV.), Zagreba⁶³ (ako ćemo povjerovati bar nekim podacima inače krivotvorene isprave u korist kneza Hudina datirane s 26. IV. 1245.), Stolnog Biograda,⁶⁴ (19. V. 1245.) do Požuna⁶⁵ (17. VII.). Zbog toga nema razloga sumnjati u to da je isprava iz 1221. god. nastala nešto prije 11. IV. 1245.

4. Sačuvana povlastica izdana Šibenčanima 24. XI. 1251. nije autentična. To su lako dokazali N. Klaić i Györffy. Doduše Györffy pri tome zaključuje da je morala postojati neka isprava od 24. XI. 1251. u koju je interpolirana "jedna reambulacija posjeda".⁶⁶ Riječ je o utvrđivanju granica šibenskog distrikta za koju je Šibenik bio i te kako zainteresiran.⁶⁷ I Steindorff je mišljenja da je 1251. god. Bela IV. izdao za Šibenik izvornu ispravu, ali ona nije sačuvana, već su

1974, 17-18; F. DUJMOVIĆ, Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine, u: *Šibenik - spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 1976, 87; M. GRANIĆ, Jadranska politika Šubića Bribirskih, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36, Zadar, 1994, 37; I. PEDERIN, Šibenik (Sebenico) nel basso Medioevo fino al 1440, *Archivio storico italiano*, a. CXLIX, 1991, 811 i d.

⁶⁰ Vidi bilj. 38.

⁶¹ FEJER, IV, 1, 389.

⁶² GYÖRFFY, n. dj. (bilj. 3), 106.

⁶³ CD IV, 24, br. 240.

⁶⁴ CD IV, 278, 243.

⁶⁵ FEJER, IV, 1, 380.

⁶⁶ GYÖRFFY, n. dj. (bilj. 3), 106. STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 400, bilj. 38 kaže: *Die erhaltene Fassung von 1251 dürfte kaum wie don Györffy: O kritici, S. 106, unmittelbar auf der Vorlage des Privilegs für die Bribiren beruhen*. Ali Györffy to ne tvrdi. On kaže samo to da je "morala postojati originalna isprava od 24. XI. 1251. god."

⁶⁷ Tako već N. KLAIĆ, n. dj. (bilj. 4), 77: "U 'dodacima' ove tobožnje potvrđnice valja tražiti uzroke njezina postanka".

1270. god. Šibenčani predložili "Ladislavu IV." na potvrdu interpolirani prijepis.⁶⁸

Sačuvana krivotvorina ne samo da uopće nema arenge, već je cjelokupna naracija usmjerena na opis šibenskih meda. Györffy je bio svjestan teškoća da se iz teksta krivotvorene isprave dokaže tezu o postojanju izvornika te je napisao da "činjenica da je Bela IV. izdao prijepis i trogirске diplome 25. XI. 1251. dokazuje da je morala postojati originalna isprava od 24. XI. 1251." Ali - Bela IV. nije 25. XI. 1251. izdao prijepis trogirске diplome već je te godine samo potvrdio Trogiranima pravo na *terram Bistrize ea ratione ut nullus, qui pro tempore erit, vel alius possit de dicta terra molestare*.⁶⁹ Evo uostalom teksta naracije:

"Šibenski knez Danijel i arciprezbiter toga grada Stanimir predložili su nam prijepis njihove potvrde povlastice i zamolili nas usrdno i uporno da im ga - jer se njihova prava zbog njegove uopćenosti - ponovno udostojimo potvrditi i jasnije objasniti. Mi smo, skloni njihovim opravdanim molbama, spomenuti prijepis - zato što je njegova istinitost nedvojbeno koliko izvješćem našega dragoga i vjernoga bana Stjepana, koji je niže navedene zemlje osobno pregledao, toliko i iz drugih jasnih razloga - ponovno potvrdili i, kao što su tražili, neke uopćenosti specificirali. Njegov je tekst ovo:",

sada dolazi isprava od 11. IV. 1245.:

"Kako se zbog ljudske zloće i pokvarenosti ostarjeloga vremena ponajviše ugrožavaju prava drugih osoba, želimo da s jedne strane i sami građani budu zadovoljni svojim granicama, a s druge strane da i drugi ne bi nimalo mogli zbog uopćenosti bilo što od njih zahtijevati",

slijedi opis granica itd. Ne vidimo ni uz najbolju volju po čemu bi se moglo na osnovi toga teksta zaključiti na postojanje izvorne isprave od 24. XI. 1251. Čak i posve neupućeni pisar sigurno je bio dobro upoznat s postojanjem kneza Danijela i arciprezbitera Stanimira.

Prema tome, krivotvorina s datacijom 1251. god. nastala je najvjerojatnije neposredno prije potvrđnice Stjepana IV. iz 1270.

Razlog nastanka te isprave pokušao je Steindorff⁷⁰ objasniti uzimajući u obzir ispravu pape Aleksandra IV. od 5. VII. 1255.⁷¹ upućene zadarskom nadbiskupu; "templari bi bili dokazali svoja prava na Šibenik"; Šibenik su templari stekli zamjenom za Klis od Andrije

⁶⁸ STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 400.

⁶⁹ Š. LJUBIĆ, *Litine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, knj. I, Zagreb, 1868, 343, br. DXX, 29. XI. 1322. izvješće Marina Maurocena, šibenskog kneza. Nedvojbeno je da je Marino skraćivao podatke. To se vidi po tome što je umjesto *nullus banus* napisao samo *nullus*. Iz toga treba zaključiti da je umjesto *Bistrize et Blyse* napisao samo *Bistrize*, premda je za Trogirane, Šibenčane (pa i za nas) upravo Blizna bila najvažnija, jer je bila sporna.

⁷⁰ STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 399-400.

⁷¹ CD IV, 602, br. 522.

II.; to je potvrdio i Bela IV.; Šibenčani su šibenske utvrde razorili i otkazali templarima poslušnost pa bi zadarski nadbiskup trebao slučaj ispitati i ponovno uspostaviti pravo. Po Steindorffu je spor između kneza i općine Šibenik, s jedne, i templara, s druge strane, izbio možda već 1251. god., pa je "svakako pozivanje na povlasticu pomoglo (...) pri uspješnoj obrani od templarskih pokušaja da dobiju Šibenik u svoje ruke".

Steindorffov prijedlog objašnjenja nastanka navodne Beline izvorne isprave iz 1251. god. ne može se smatrati uspješnim. Do rušenja templarske utvrde u Šibeniku došlo je nedvojbeno razmjerno kratko vrijeme prije papina pisma, jer je nezamislivo da templari ne bi odmah potražili pomoć od pape. Zar su doista templari od 1251. uporno nastojali da "dobiju Šibenik u svoje ruke", Šibenčani se tome odupirali - a da o tome nema ama baš nikakve vijesti, premda smo o raznim pitanjima koja se odnose na Šibenik kroz to vrijeme zapravo začuđujuće dobro obaviješteni?⁷²

Ali, to nije sve. Da su templari držali šibensku utvrdu od Andrije II. i dobili je kao zamjenu za Klis saznajemo jedino i isključivo iz isprave pape Aleksandra IV. iz 1255. god. Moćni Domald bio je šibenskim knezom do 1221. god. i po svemu se čini da ga je čvrsto držao u svojim rukama,⁷³ a nakon njega je knezom postao Grgur, bibrirski knez.⁷⁴ Često se u vrelima spominju sporna pitanja i žestoke svadje šibenskog i trogirskog klera, naprestane pokušaje Šibenčana da dođu do svoje biskupije.⁷⁵ Iz mira Trogira i Šibenika od 17. X. 1250.⁷⁶ saznajemo za mnoge pravne odredbe što se odnose na razne aspekte života u Šibeniku itd. - a o templarima nikad ni riječi! Zar nije nikad dolazilo do nekih sukoba templara npr. s trogirskim biskupom, koji je imao i te kako značajna i opsežna prava unutar samog Šibenika i njegova distrikta?⁷⁷ Odgovor može biti samo jedan: templari su doduše od Andrije II. dobili u vlasništvo Šibenik sa svim pripadajućim pravima (*cum suis pertinentiis!*), ali se to pravo u stvarnosti svelo samo na puko držanje samoga kaštela i ni na što drugo. A neposredno prije pisma Aleksandra IV. templari sigurno nisu pokušali, kako to kaže N. Klaić, "*doći do - Šibenika*"⁷⁸ (kurziv N. K.) niti, kako to misli Steindorff, Šibenik *in ihre Hand zu bekommen*.

⁷² O Šibeniku u to doba vidi npr. CD IV, 512, br. 446 (11. XI. 1252.); 515, br. 449 (9. XII. 1252.); 526, br. 460 (17. IV. 1253.); 550, br. 480 i 551, br. 481 (21. IV. 1254.); 553, br. 483 (27. IV. 1254.); 562, br. 491 (11. VII. 1254.); 579, br. 500 (20. XII. 1254.); 589, br. 508 (21. I. 1255.).

⁷³ CD III, 143, br. 126 od 16. X. 1216: *Damaldus Spalatensis et Sibenicensis comes pro me meisque hominibus de Sibenco*.

⁷⁴ CD III, 431, br. 373 (o. 1234.): *G(regorius) Spalatinus ac Sibenicensis comes*.

⁷⁵ Još od 24. IV. 1197. (CD II, 284, br. 267). Vidi i CD IV, 101, br. 94 (3. II. 1240.); 299, br. 266 (5. VIII. 1246.); 526, 460 (17. IV. 1253.) itd.

⁷⁶ CD IV, 430, br. 374 (17. X. 1250.).

⁷⁷ CD III, 258, br. 231 (1. VIII. 1226.); I. LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split, 1979, 161; CD V, 380, br. 862 (13. VII. 1266.).

⁷⁸ N. KLAJĆ, *Trogir u srednjem vijeku*, Trogir, 1985, 147.

Situacija je po našem mišljenju bila posve drugačija: Šibenčanima je odgovaralo da se riješe templarskog kaštela pa su sa zadovoljstvom porušili njegove zidine i utvrde, a inspirator je čitave akcije bio najvjerojatnije sam kralj. Upada u oči da papa Aleksandar IV. piše 1255. god. zadarskom nadbiskupu, opatu samostana sv. Krševana i ninskom arciprezbiteru i pri tome zahtijeva istragu, zadovoljavajući se odlukom koju bi donio zadarski nadbiskup s bar još jednim od imenovanih.⁷⁹ Zašto se papa nije obratio na samoga kralja ili na neku značajnu crkvenu ili svjetovnu ličnost u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu? Mislimo da ne bi smjelo biti sumnje da papino pismo iz 1255. god. nije drugo nego papin pokušaj da pri premještanju templarskog težišta u komitat Dubicu templari postignu od kralja što više. Ukratko, s kraljevim povlasticama Šibeniku teoretska prava templara na Šibenik i rušenje templarskog kaštela o kojem piše papa Aleksandar IV. 1255. god. nemaju nikakve veze.

5. Prema tekstu povlastice iz 1167. god. jedno od prava Šibenčana bilo je: *comitem vero aut iudicem, quem clerus et populus elegerit, ordinabo*.⁸⁰ Takav tekst odgovara organizaciji općine, kojoj je na čelu knez (*comes*) kao glavni općinski i politički organ, a sudac (*judex*) kao glavni upravno-sudski organ. Takvu organizaciju nalazimo još 1243. god.⁸¹ Izvorna povlastica Bele IV. od 11. IV. 1245.⁸² zadržala je istu formulaciju, koja je kako-tako još uvijek odgovarala stvarnom stanju općinske organizacije. Dakako da ni Belina navodna povlastica iz 1251. god.⁸³ ne dolazi u obzir. Potvrdnica Stjepana VI. iz 1270. god.⁸⁴ nije sačuvana kao posebna isprava, već samo u obje isprave Karla I. iz 1322. god. u kojima nalazimo novi tekst: *comitem vero aut iudicem, quem commune et*⁸⁵ *consilium elegit, ordinabo*. Kada je došlo do te izmjene, koja označava bitnu promjenu u općinskoj organizaciji Šibenika? Nedvojbeno do ove izmjene nije

⁷⁹ N. KLAJČ, n. dj. (bilj. 78), i STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 399, eliptički pišu da je papino pismo upućeno samo zadarskom nadbiskupu. L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, Zagreb, 1984, 37, misli da je papa povjerio istragu "zadarskom nadbiskupu i biskupima". GRUBIŠIĆ, n. dj. (bilj. 59) 18, tvrdi da je papa pisao zadarskom nadbiskupu i ninskom arcidakonu. Svu trojicu (tj. i opata samostana sv. Krševana) spominje DUJMOVIĆ, n. dj. (bilj. 59), 87. Treba upozoriti na to, da se u tekst pisma, kako ga je objavio Smičklas u CD IV, 602, br. 520 potkrala grješka koja čini jednu od završnih rečenica nerazumljivom: umjesto *dictis* treba stajati *dietis*.

⁸⁰ Tj. glasila je: *comitem vero aut iudicem, quem clerus et populus elegerit, ordinabo* (CD II, 115, br. 108).

⁸¹ U protokolu isprave o davanju u zakup CD IV, 208, br. 186 (10. XII. 1243.) stoji: *temporibus Budusclavi comitis ac (...) iudicis Miche (...)*.

⁸² CD IV, 272, br. 237.

⁸³ CD IV, 405, br. 404.

⁸⁴ CD V, 552, br. 10.

⁸⁵ Prema *Šibenskom diplomatariju* (bilj. 35), 16, u izvornoj ispravi ovdje bi stajalo *aut*. Međutim u oba "izvornika" (1322/I i 1322/II) stoji *et*, tj. isto kao i u ispravi br. 7 *Šibenskog diplomatarija*.

nipošto moralo doći upravo 1322. Dapače, ne postoji nikakav razlog da se ne pretpostavi, da je ta izmjena ušla već u tekst potvrđnice iz 1270. god. Novu organizaciju Šibenika nalazimo spomenutu prvi puta 1274. god.⁸⁶ kada trogirski arcidakon Gervazije u ime trogirskog biskupa izopćuje ne samo neposlušne šibenske klerike, na čelu s arciprezbiterom Stanimirom, već i poimenično dva suca (*iudices*) i 4 vijećnika (*consiliarii*) i druge neimenovane vijećnike šibenske općine. A čak još i ranije, 1263. god., Šibenčani sklapaju mir s Trogiranima "u vrijeme Stjepka (...) šibenskog potestata" pa se spominju kao šibenski predstavnici *potestas, iudices consiliarii que Sibenicensis civitatis*.⁸⁷ Ali kada Šibenčani 1255. god.⁸⁸ mole prenestinskog biskupa da im pomogne kako bi Šibenik dobio svoga biskupa, molbu upućuje *commune, archipresbiter et capitulum de castro Sebenichensi*, a šibensko se izaslanstvo sastoji od općinskog notara i suca. Ne spominju se ni *potestas* ni *consilarii*. Šibenčani su 1270. god.⁸⁹ izabrali za svog potestata Trogiranina Valentina, Petrova sina, i tom prilikom ugovorili da potestat rješava civilne parnice prema Šibenskom statutu *consulendo cum suis consiliariis*. Vjerojatno je izbor potestata uslijedio ubrzo nakon reorganizacije šibenske općine, tj. nakon uspostavljanja Vijeća (*consilium*). Do te reorganizacije došlo je, dakle, između 1263. i 1270. god., i to mnogo bliže ovom drugom datumu.

Iz ovoga bi slijedilo da je do sastavljanja krivotvorine od 24. XI. 1251. došlo najkasnije 1263. god. (jer se u njoj još ne spominje *consilium*). U tu krivotvorinu trebalo je očito uložiti dosta truda. Naprotiv, za pripremanje isprave iz 1270. bilo je dovoljno stari tekst o načinu biranja kneza i suca prilagoditi novim okolnostima (*commune et consilium*). Čim se saznalo da je Bela IV. umro (2. V. 1270.), prionulo se prepisivanju cjelokupnog teksta, kako bi se usput ubacilo i poneki *desideratum*, osobito u pogledu granice prema Trogiru, pa se u prijepisu isprave od 1251. god. "slučajno" ispustilo Bliznu, što je značilo bitno pomicanje granice prema jugu. Smatramo da je upravo 29. VI. 1270. bilo najprikladnije vrijeme za te sićušne, a značajne izmjene.

6. Kao što smo već naveli, N. Klaić je pri svojoj analizi šibenskih isprava Karla I. iz 1322. god. dokazivala da je riječ o krivotvorinama i to na osnovi okolnosti da su predstavnici Šibenika predložili Karlu I. samo prijepis povlastica kralja Stjepana iz 1270. god. Iz bilježaka na poledini obiju isprava Karla I. proizlazi da je svrha akcije Šibenčana bila "obrana gradskog kotara" i da "nije isključeno (kurziv N. Klaić) da je 1322. godina samo donja granica za postanak ove potvrđnice". Riječ je o krivotvorini nastaloj "neposredno prije 1358."⁹⁰

⁸⁶ CD VI, 74, br. 67 (21. VII. 1274.).

⁸⁷ CD VI, 247, br. 749 (7. II. 1263.).

⁸⁸ CD IV, 604, br. 522 (18. X. 1255.).

⁸⁹ CD V, 528, br. 990 (3. IV. 1270.).

⁹⁰ N. KLAJĆ, n. dj. (bilj. 4), 78-79.

U diskusiji o autentičnosti šibenskih isprava Karla I. od 8. X. 1322. treba poći od analize formalnih značajki obiju isprava.

Jedna od tih isprava, objavljena po Smičiklasu,⁹¹ čuva se u Državnom arhivu u Budimpešti pod brojem 50022 i ima na poledini bilješku koju je Smičiklas objavio kao prvu po redu (*MCCC XXII. Missus* itd.). Nazvat ćemo je 1322/I. Ona sigurno nije izvornik. Nezamislivo ja da bi kraljeva kancelarija ispostavila ispravu bez inicijala (K) i da bi istoga dana pripremila drugu ispravu (nazvat ćemo je 1322/II) s inicijalom (K), koja se čuva u Budimpešti pod brojem 50021, a koja se ujedno u opisu granica šibenskog distrikta uvelike razlikuje od prvonavedene. To je onaj "drugi original" koji na poledini ima po Smičiklasu bilješku: *MCCC^oXXII. Confirmacio* itd. Pri tome obje isprave u svome tekstu navode ispravu kralja Stjepana IV. od 29. VI. 1270.⁹² u kojoj je transumirana povlastica Bele IV. od 24. XI. 1251. s opisom granica koji odgovara onom iz 1322/I, ali ne odgovara opisu iz isprave 1322/II. Drugim riječima, isprava 1322/II neistinito navodi granice isprave iz 1251.

Uspoređivanje opisa granica u ispravi 1322/I s ispravom datiranom 1251. god. ukazuje na razliku koja se ni u kom slučaju ne može smatrati slučajnom. Naime, u ispravi datiranoj 1251. utvrđuje se da u šibenski teritorij ne pripadaju (*exceptis* itd.) *Bliznicha et Blyza*, tj. Bristvica i Blizna. U ispravi 1322/I umjesto toga teksta stoji samo *Blisniza*, tj. Bristvica. Dakle, iz šibenskog teritorija ne bi glasom 1322/I bila izdvojena Blizna, a upravo je ona bila predmet spora između Trogira i Šibenika, razriješenog tek odlukom mletačkog opunomoćenika Boccassia 31. XII. 1333.⁹³ u kojoj je izričito utvrđeno da Bristvica i Blizna pripadaju Trogiru: *usque dictam fossam de Blisai cum Bestrice sit confinium comunis et hominum Tragurii*.

Podsjetimo se da se ubrzo nakon što su Mleci učvrstili svoju vlast nad Trogirom i Šibenikom dvadesetih godina XIV. stoljeća pristupilo rješavanju spora o granici između distrikata tih dvaju gradova. Pokušaj rješenja spora 1329.⁹⁴ god. nije uspio pa je bilo potrebno da 1333. god. intervenira mletačko Veliko vijeće.⁹⁵ Rasprava pred mletačkim izaslanikom otešla se sve do konca te godine, kada je donesena konačna odluka: Blizna, Bristvice i Rastovac pripali su Trogiranima, Dračevica Šibenčanima. Trogir je dobio Mahalu a na obali trogirski distrikt sezao je do Stupina.

Usporedimo to s istočnom šibenskom granicom prema ispravi iz 1251., uključenoj u ispravu 1322/II. Ovdje se šibenski distrikt protezao južno od Stupina sve do rta Ploča i dalje (*inde ad Plozam et de ipsa Ploza ita ad Lucam Borovizam*).⁹⁶ Vidi se da je razgraničenje iz

⁹¹ CD IX, 79, br. 66.

⁹² CD V, 553, br. 10.

⁹³ CD X, 132, br. 87.

⁹⁴ CD IX, 486, br. 396 (16. IX. 1329.).

⁹⁵ CD X, 121, br. 79 (12. X. 1333.).

⁹⁶ *Šibenski diplomatarij* (bilj. 35), 18, br. 8.

1333. god. ispalo nepovoljno za Šibenčane. Nije li posve neobično što se oni nisu pozvali na granice utvrđene prema ispravi iz 1322/II?

Ali, to nije sve. Prema istoj ispravi (1322/II) Šibeniku pripadaju otoci Vrgada (*insula Cruciferum*),⁹⁷ Arta, Murter ("Srimac") i Žirje. Oko tih otoka vodio se 1324. god. pred Mlečanima spor⁹⁸ između Šibenika i Zadra pa je dužd presudio u korist Šibenčana. Pri tome Šibenčani ponovno nisu iskoristili ispravu 1322/II, nego su samo uporno ponavljali da su im te otoke Zadranj oteli još pred 46 godina, tj. 1278. god. Istina je da bi se ta šutnja Šibenčana mogla eventualno nekako i opravdavati. Ali, još 1357. god., kada ban Ivan sklapa mir sa Šibenčanima, on uz ostalo određuje:

Item, duas insulas Scrimach et Zuri vocatas cum earum pertinentiis quas olim commune Jadriense illicite occupaverat, in quorum tenutam (...) dominium Venetorum eosdem introduxit restituendo, eisdem resignamus itd.⁹⁹ (nadalje, dva otoka po imenu Murter i Žirje, koje je nekoć zadarska općina nezakonito zauzela, a u čiji ih je posjed mletačka vlast ponovno uvela, potvrđujemo im itd.).

Nije li i opet posve neobično da se ni ban ne obazire na ispravu 1322/II. Ban spominje samo mletačku presudu. Ne bi li bilo normalno da se on pozove na potvrđnicu Karla I. umjesto da spominje odluke mletačkih vlasti? Zaključak može biti samo jedan: navodna potvrđnica Karla I. 1322/II koja je unesena u potvrđnicu Ludovika I. od 16. XII. 1358.¹⁰⁰ nije postojala čak ni 1357. god. Ona je sastavljena očito s namjerom da se potvrde šibenske granice u odnosu na situaciju nakon banove povlastice od 1357. god., osobito u odnosu na otočja oko Murtera i Žirja i da se ponovno otvori pitanje južne granice prema Trogiru, tj. potvrdi granica južno od rta Ploča (a ne kod Stupina).

Ostaje odgovoriti na pitanje, zašto je isprava Karla I. 1322/I ostala samo u konceptu (nema inicijala itd.) i zašto nije njezin sadržaj iskorišten za Ludovikovu potvrđnicu iz 1358. god. Odgovor se, čini se, nadaje sam po sebi: sastavljač toga koncepta radio je na njemu prije banove povlastice iz 1357. god., koja je ispala mnogo povoljnijom za Šibenčane. Tom banovom povlasticom dobili su Šibenčani mnogo veći teritorij istočno od rijeke Krke, jer su im njome dodijeljena čak i područja oko Koprna i Nevesta. Isto vrijedi i za područje zapadno od rijeke Krke, gdje su Šibeniku uz ostalo priznati i Grabovci. Uostalom

⁹⁷ DUJMOVIĆ, n. dj. (bilj. 59), 87.

⁹⁸ LJUBIĆ, n. dj. (bilj. 69), I.

⁹⁹ CD XII, 437, br. 336 (14. XII. 1357.). Mislimo da je ovdje korisno pripomenuti da N. KLAJČ, n. dj. (bilj. 4), 84, tvrdi da tom prigodom ban vraća Šibenčanima "Murter i Iž, koje su dotad držali Zadranj" i na to citira odgovarajući tekst isprave iz kojeg se vidi da je ban potvrdio mletačku presudu kojom su Šibenčani dobili te otoke. Ban im ne vraća te otoke, jer ih nisu ni izgubili, već samo "ponovno potvrđuje" (*resignavimus*). Ispravno objašnjenje u N. KLAJČ - I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar, 1976, 320.

¹⁰⁰ CD XII, 53, 407.

za sva ta područja ban izričito navodi da njima proširuje šibenski distrikt (*addendo ad districtum eiusdem*), tj. (*communitatis civitatis Sibenicensis*). Ukratko, opis granica prema konceptu isprave 1322/1 bio bi samo na štetu Šibenčana pa ga oni zato 1358. god. nisu ni predložili Ludoviku I.

7. Rezultati ovog našeg istraživanja jesu:

a) Potvrdnica Bele IV. od 11. IV. 1245. god. je vjerodostojna. To je ujedno *terminus post quem non* nastanka Gezine povlastice iz 1167.

b) Nije isključeno da je god. 1167. neki hrvatski velikaš ("župan" po Cinamu) odobrio neke povlastice Šibeniku pa da su Šibenčani uporabili tu godinu prigodom sastavljanja Gezine isprave.

c) Potvrdnice Andrije II. iz 1221. i Bele IV. iz 1251. nisu vjerodostojne. Prva je nastala prije 1245., a druga najvjerojatnije neposredno prije izdavanja potvrdnice Stjepana VI. iz 1270.

d) Belina potvrdnica iz 1251. god. nije ni u kakvoj vezi s položajem templara u Šibeniku.

e) Do izmjene teksta povlastice iz 1167. god. (tj. izmjene riječi *clerus et populus* u *commune et consilium*) došlo je nešto prije 1270. god. Tom prilikom izmijenjen je i opis granica šibenskog distrikta iz 1251. god. i izbacivanjem spomena Blizne otvorilo se pitanje granice prema Trogiru.

f) Povlastica Karla I. iz 1322. god. u obliku u kojem je tiskana u Smičiklasovu CD nastala je neposredno prije potvrdnice Ludovika I. iz 1358. god.

g) Druga povlastica Karla I. iz 1322. god. (objavljena u *Šibenskom diplomatariju*, str. 15-16, br. 7) nastala je prije 1357. god.

III.

Ne možemo a da na kraju ovoga rada ne istaknemo napredak u znanstvenom istraživanju do kojeg je došlo u proučavanju šibenske povlastice. N. Klaić je 1973. god. u diskusiji s Györffyem uvelike izmijenila svoja stajališta iz 1958. god., a Steindorff je 1996. god. korigirao neke svoje teze iz 1984. god. Sa zadovoljstvom priznajemo da smo i mi u ovom našem radu u diskusiji s navedenim autorima došli do novih spoznaja, koje se razlikuju od rezultata do kojih smo došli 1990. god. Kao što je dobro zapazio Steindorff u svom radu iz 1996. "čak ako se zaključci ranijih istraživanja nisu pokazali održivi, oni ipak zadržavaju svoju vrijednost kao koraci razjašnjavanja".¹⁰¹ Nadamo se da je i ovaj naš rad jedan od tih koraka.

¹⁰¹ STEINDORFF, n. dj. (bilj. 34), 393.

Lujo Margetić: SULL'AUTENTICITÀ DEI PRIVILEGI CONCESSI A
FAVORE DI SEBENICO NEL PERIODO DAL 1167 AL 1332

Riassunto

L'autore analizza l'autenticità dei privilegi concessi a favore di Sebenico tra il 1167 e il 1322 e prende in considerazione i risultati dalla N. Klaić nel 1958 e 1974, da Györffy nel 1960, da Steindorff nel 1984 e 1996 e dallo stesso autore nel 1990.

L'autore arriva alla conclusione che i privilegi del 1167, 1221, 1251 come pure i due documenti del 1322 siano stati falsificati e che, invece, sono autentici quelli del 1245 e 1270.

Inoltre l'autore dimostra che la nota modifica del testo del diploma del 1167 (*clerus et populus* cambiati in *commune et consilium*) e la mancata menzione del villaggio di Blizna nella descrizione dei confini del 1251 sono avvenuti prima del 1270.

L'autore discute anche sul tempo delle falsificazioni: quelle del 1167 e 1221 sono state eseguite prima del 1241, quella del 1251 prima del 1270, uno dei documenti del 1322 prima del 1357 e l'altro prima del 1358.

Lujo Margetić: AUTHENTICITY OF ŠIBENIK'S PRIVILEGES
(1167-1322)

Summary

The author articulates the authenticity of Šibenik's privileges from 1167 to 1322 mainly taking into consideration arguments and results attained by N. Klaić in 1958 and 1974, by Györffy in 1969, by Steindorff in 1984 and 1996 and by Margetić in 1990. The author concludes that privileges dated 1167, 1221, 1251 and documents from the year 1322 are falsifications, while those dating 1245 and 1270 are authentic.

Furthermore, the author proved that the privilege from 1167 was exchanged shortly 1270 (*clerus et populus* was exchanged with *commune et consilium*) and that at the same time in the description of borders from 1251, where Blizna was still mentioned, the same was left out.

In addition, the time of producing these falsifications was discussed: documents dating 1167 and 1221 were produced before 1245, those from the year 1251 were created before 1270, while of two documents dating both 1322 one was written before 1357 and the other before 1358.